Zomer en winter doolt hij rond over onze heiden van Bourtange tot Vaals, van Winterswijk tot Hilversum, altijd krachtig en welgemoed.

Jac. P. Thijsse

I n h o u d

D E K O R H O E N D E R S

V A N H E T G O O I

door

D.A.Jonkers

Uitgave van de VOGELWERKGROEP HET GOOI e.o. - 1973

INLEIDING

Eén van de opvallendste en hierdoor veel aandacht trekkende vogels van de Gooise avifauna is het Korhoen(Lyrurus tetrix L.).
In het voorjaar komen natuurliefhebbers vanuit de verre omtrek in de vroege ochtenduren naar de heidevelden om een glimp op te vangen van de balts van deze vogels.
De Stichting Gooisch Natuurreservaat, de Vereniging van Vrienden van het Gooi en de Vogelwerkgroep het Gooi e.o. bezigen een afbeelding van de Korhaan als vignet.
Des te merkwaardiger is het daarom dat officiële gegevens over de huidige stand van de populatie ontbreken en er alleen maar gegist kan worden naar de juiste aantallen.
Na een aarzelende entree in het Gooi, gevolgd door een spectaculaire toename, daalde de stand aanzienlijk.
Hoewel het er naar uitziet dat het aantal Korhoenders de laatste jaren stabiel is gebleven, is en blijft het de vraag of dit vermoeden juist is en of deze situatie zich zal handhaven, gezien de diverse ontwikkelingen op tal van gebieden in de regio.
Het is niet onmogelijk dat er naast de factoren voedsel, dekkingsmogelijkheid, baltsplaatsaanbod en nestgelegenheid op de heide nog andere zaken aanleiding zijn geweest tot de achteruitgang in vroegere jaren.
Wellicht is hieraan te weinig aandacht besteed.
Wel werd in diverse discussies over natuurbeschermingsproblemen het Korhoen mede in de beschouwingen betrokken.
Voorts werden door de Stichting Gooisch Natuurreservaat pogingen ondernomen de nog aanwezige exemplaren te beschermen en de stand een uitbreiding te doen ondergaan.
Deze publicatie heeft geen ander doel dan het aandragen van gegevens, die als stimulans kunnen dienen voor een o.i. noodzakelijk onderzoek.
De uit dit onderzoek te trekken conclusies zullen bepalen of er nog aanvullende maatregelen noodzakelijk zijn tot behoud van het Korhoen voor het Gooi.

HISTORIE

Blijkens z.g.n. "placaeten" en "ordonnanciën", die in 1502 en 1517 werden uitgevaardigd door resp. de graaf van Egmond en keizer Karel V, zijn in die tijd in ons land "moerhoenderen" aanwezig geweest. De vangst van deze "edele voghelen" was verboden aan ieder, die niet "gheauctoriseerd" was. Het moet niet uitgesloten worden geacht dat zij in die tijd voorkwamen in het veengebied op de grens van Holland en Utrecht. In een plakkaat, van toepassing op de jacht binnen de jurisdictie van Woerden uit 1530, wordt n.l. melding gemaakt van het voorkomen van "moerhoenders". Of in deze gevallen sprake is van dieren, die hier van nature voorkwamen of van uitgezette exemplaren, is nergens uit op te maken.
Verdere gegevens, die zouden kunnen duiden op de aanwezigheid van het Korhoen in het Gooi, zijn tot de twintigste eeuw niet bekend.
Sepp en Nozeman (1789), Schlegel en Albarda (1897) maken nog geen melding van gesignaleerde Korhoenders. Het ontbreken van de soort wordt bevestigd door W.J.Vos, die met zijn vader - de bij iedere Gooier bekende Harmen Vos - in 1900 vaak mee op jacht ging en toen op de Gooise heiden en weiden nooit Korhoenders zag.
Snouckaert (1908) vermeldt: "Heeft zich ook in het aan Utrecht grenzende deel van Noord-Holland vertoond.", doch geeft geen nadere plaatsaanduiding.
Deze volgt pas bij Van Oort (1926), die schrijft dat in 190[illegible] in Noord-Holland tussen Bussum en Hilversum een exemplaar werd waargenomen, dat voor zover bekend niet had gebroed.

DE POPULATIE VAN 1901 - 1950

De waarneming, die Van Oort beschrijft, was die van Blauw, die op 27 april 1904 een exemplaar op de Centrale heide, beter bekend als Bussumer- en Westerheide, zag.
Binnen drie jaar werden zij in grote getale aangetroffen op de heide bij het Bluk en op de heide achter de kogelvangers bij Bussum, waar zij volgens Vos regelmatig broedden.
Vanaf die tijd schijnt de uitbreiding zich tot het midden van de dertiger jaren te hebben voortgezet, hoewel hierover gegevens ontbreken.
In gesprekken met Taapken deelde J.Wittebrood, jachtopziener bij de Stichting Gooisch Natuurreservaat, mee dat van 1931 tot 1935/36 zeker 120 - 140 exemplaren op de heidevelden voorkwamen.
Na 1936 vond een terugval plaats; gedurende de winter 1938-1939 werd slechts een 25-tal vogels gezien (Slijper cf. Haverschmidt 1942).
Toen de Tweede Wereldoorlog was afgelopen, broedden er in het Gooi maar weinig Korhoenders meer.
Op de heide tussen het Bluk en het Laarder Wasmeer werd in juni 1945 nog een hen met 5 kuikens gezien (K.Veenstra).
Eén van de plaatsen, waar zij zich in die jaren blijkbaar meer op hun gemak voelden, was het Smitshuyserbos bij het Hilversums Wasmeer. In feite helemaal geen korhoenderbiotoop met zijn 50-jarig hoogopgaande grove dennenopstand, waaronder zich een dichte bodemvegetatie had gevestigd.
Wel moet hierbij worden aangetekend dat tijdens de oorlogsjaren door het publiek nogal wat bos was weggehakt en de rentmeester de tot dan toe gespaarde zaaidennen liet kappen. Hiervoor in de plaats kwam zowel loof- als naaldhout.
Er was dus - zij het in geringe mate - balts- en foerageergelegenheid.
In het genoemde boscomplex baltsten zij in 1945 geregeld; het grootste aantal, dat op deze plaats werd gesignaleerd, bedroeg 7; deze werden hier ook in 1946 waargenomen.
Eygenraam (1949) schatte het aantal in Noord-Holland (het Gooi) nog voorkomende Korhoenders op 0.5% van de totale Nederlandse populatie (1800 stuks), waaruit geconcludeerd mag worden dat het bestand was gedaald tot 9 exemplaren.
In een nagekomen bericht is nog sprake van enkele tijdens een drijfjacht bij het Loosdrechtse Bos geschoten vogels.

DE POPULATIE VAN 1950 - 1973

Bij het onderzoek naar waarnemingen blijkt dat er uit het tijdvak 1950 - 1960 bijna geen gegevens voorhanden zijn. Dit verschijnsel doet zich niet alleen voor bij het Korhoen, maar ook bij tal van andere vogelsoorten. Na 1960 nemen de waarnemingen, als gevolg van de sterk toegenomen belangstelling voor vogelstudie, toe.
In 1950 is de totale populatie tot 8 stuks verminderd, doch reeds in 1952 is deze weer toegenomen tot 23 exemplaren. Dit wordt toegeschreven aan het feit dat er sinds 1951 jaarlijks wordt gebrand (Eygenraam).
Nog weer enkele jaren later - rond 1957 - worden 42 exemplaren gemeld (De Vrankrijker,1957). Dit cijfer komt ons tamelijk geflatteerd voor. Helaas is geen bronvermelding aangegeven, zodat verificatie niet mogelijk is.
Op de Westerheide komen in 1966 ca 15 Korhoenders voor; volgens de boswachter van het Gooiis Natuurreservaat worden regelmatig 10 hanen en 10 hennen gesignaleerd. In de omgeving van het Laarder Wasmeer komen eveneens enkele exemplaren voor (De Hoog,1966).
Voor 1968 wordt als maximum aantal 16 stuks opgegeven.
Een jaar later is er sprake van een vermoedelijk broedgeval in de hoge hei tussen de kogelvangers.
Op 1 september 1970 wordt een waarneming gedaan van 24 exemplaren binnen de bebording van het schietterrein. In dit aantal zijn 5 juvenielen begrepen.
De waarnemingen van 1971 komen niet hoger dan 17 stuks; die van 1972 en 1973 beperken zich tot 11 stuks in elk van deze jaren.
Aangenomen mag worden dat de stand de laatste jaren stabiel is gebleven, ondanks de schijnbaar lage aantallen van de laatste twee jaar. Gerichte tellingen zullen vermoedelijk weer tot het aantal van 20 - 25 exemplaren komen.
Vermeldenswaard is dat leden van de Katholieke Jeugdbond voor Natuurstudie op 25 mei 1973 op de hockeyvelden bij Crailo 1 haan en 2 hennen zagen lopen, waarvan 1 hen met 2 kuikens. Volgens mededelingen worden de laatste jaren ook door de boswachters van het Gooisch Natuurreservaat Korhoenders met jongen waargenomen.

POPULATIE-BEINVLOEDENDE FACTOREN

De beïnvloeding van de stand kan het gevolg zijn van veel factoren, doch voor het overgrote deel is zij het resultaat van menselijk ingrijpen.
Een zeer belangrijke omstandigheid is het beheer van de heidevelden, waaraan in deze bijdrage afzonderlijk aandacht wordt geschonken.
Dat de grootste achteruitgang tijdens de oorlogsjaren plaats had, zal niemand verwonderen. Voortdurende oefeningen door de Duitsers, schieten, graven, rijden met pantserwagens etc. waren hier debet aan. Een schot op de Korhoenders behoorde niet tot de uitzonderingen (Slijper,1948).
Ook nu nog wordt regelmatig door militairen geoefend, met name op de Westerheide. Het hele terrein wordt doorkruist en zelfs het Korhoenderreservaat wordt hierbij niet ontzien. Van rust kan op deze plaatsen natuurlijk geen sprake meer zijn.
Binnen de bebording van het schietterrein, waar de vogels azen, rusten en kennelijk in een stuk hoge hei af en toe een broedsel groot brengen, schijnen zij zich bij de situatie te hebben neergelegd. Misschien rusten zij in de talrijke opgeschoten vliegdennen in dit terreindeel. Een aanwijzing hiervoor vormen waarnemingen van jonge Korhoenders op de takken van vliegdennen op dagen wanneer het zeer druk was. Zij lieten daarbij het publiek onder zich doorlopen en zaten onbeweeglijk (med. Wittebrood). Op winderige dagen trekken zij zich terug onder dikke vliegdennen of jeneverbessen (Eygenraam,1965).
Van de schietoefeningen trekken de dieren zich niets aan; zij zijn aan dit geluid gewend. Eénmaal werd op de Bussumerheide een Korhaan waargenomen, die vanaf een open plek vol belangstelling de bewegingen van een jankend en snerpend modelvliegtuigje volgde.
Het feit dat het militaire terrein in de week bijna nooit toegankelijk is en in de weekeinden niet al te druk wordt bezocht, geeft een zekere mate van rust, waarvan de vogels profiteren. Door de militairen wordt aan de dieren geen aandacht geschonken.
Op de gevaren, die de slechts gedeeltelijk aan banden gelegde recreatie voor de vogelstand hebben, is in vele pu-

blicaties gewezen (zie hiervoor "Inventarisaties 1972", een uitgave van de V.W.G. het Gooi e.o.).
Een categorie recreanten, die bij deze soort zeker zijn invloed doet gelden, zijn de natuurliefhebbers. Tijdens de baltsperiode kan men in de hei verschillende sub-, pseudo- en semivogelaars aantreffen (De Hoog,1966).
De vluchtafstand op de baltsplaats varieert van 30 - 150 m (Glutz von Blötzheim,1973).
Op de Hoge Veluwe werd tijdens een onderzoek de gevoeligheid van de vogels op de baltsplaats en in het veld gecontroleerd (Mörzer Bruyns en Gendebien,1972). Enkele conclusies:

- o Foeragerende hanen in maart vlogen op een afstand van 270 m niet op, maar drukten zich. De veilige afstand ligt vermoedelijk tussen 150 en 200 m.
- o Tijdens wandelingen door de hei varieerde de afstand wandelaar - opvliegende vogel van 10 - 50 m. De meeste exemplaren vlogen op bij een afstand van 25 - 40 m.

Op grond van bovenstaande gegevens bevelen onderzoekers betrekkelijk grote rustgebieden aan.
Vijanden, die in diverse publicaties worden genoemd zijn: zwarte kraaien, sperwers, vossen, hermelijnen, wezels, honden en verwilderde katten. In 1940 werden op de heide resten gevonden van een Korhen, die was geslagen door een in die winter op de heide vertoevende Slechtvalk. Hoewel enkele van de hierboven genoemde diersoorten rond of in de heidevelden leven, zijn geen meldingen over predatie bekend. Onderzoek van dit aspect zou hierop een beter licht kunnen werpen, vooral omdat in de omgeving van de kazernes veel Eksters foerageren. Storingen van de Korhen tijdens het broeden door b.v. loslopende honden kunnen het nest 1 - 4 uur onbezet laten. Voorts is duidelijk geworden dat de hennen niet zo goed op de kuikens letten als Fazanten; soms zijn broedsels binnen enkele dagen gehalveerd. Ook wordt verondersteld dat de Fazant waarschijnlijk als oecologische concurrent optreedt (Pöpp und Müller,1966). In het Gooi leeft de Fazant echter niet in het biotoop van het Korhoen, zodat deze omstandigheid buiten beschouwing kan worden gelaten. Zij wordt volledigheidshalve vermeld.

BEHEER

In zijn "Ecologie van het Korhoen (Lyrurus tetrix L.)", 1965, somt Eygenraam de voorwaarden op voor roest-, dagrust-, nest- en baltsplaatsen.

Roestplaatsen

Herkenbaar aan markering door een groot aantal uitwerpselen van één individu.
Deze plaats moet:

a. op hellende grond, luw, niet aan de top en niet aan de voet van de helling gelegen zijn;
b. vrij zijn van begroeiing;
c. in korte levende of dode hei liggen;
d. niet verontreinigd zijn door mest;
e. een minimale afstand van 80 cm tot de soortgenoot bezitten.

Dagrustplaatsen

Korhoenders hebben veel tijd om te rusten. De rustplaats dient weer in hellend terrein, maar nu temidden van een hogere vegetatie dan bij de roestplaats te liggen. Voor winderige dagen moeten er dichte vliegdennen of jeneverbessen zijn, waarvan de takken tot op de grond hangen en die een dichte kroon hebben. Hieronder of in de luwte kunnen zij zich terugtrekken.

Nestplaatsen

Hiervoor moet dichte dekking met hoge, warrige heidestruiken aanwezig zijn. Indien deze ontbreekt wordt ook genoegen genomen met jonge opslag van loof- of naaldhout.

Baltsplaatsen

Een zeer lage begroeiing is favoriet. Soms wordt gebaltst op aangrenzende weilanden of akkers.

Voor het Gooisch Natuurreservaat is het een hele opgaaf om tegemoet te komen aan de eisen, die het Korhoen stelt. Niet alleen zijn de meeste heidevelden te klein, zij bezitten ook vaak slechts een deel van de opgesomde elementen. Bovendien worden de heidevelden frequent gebruikt voor diverse vormen van recreatie. Lang niet overal gelden de-

zelfde bepalingen. Het kan nog jaren duren voordat deze voor het gehele gebied uniform zijn. De heidevelden vallen n.l. onder verschillende gemeenten, die afwijkende politieverordeningen hanteren.
Eén van de bestaansvoorwaarden is lage heide. Door het verdwijnen van de schaapskudde moest naar een andere methode worden gezocht om de opslag van jong hout en de heidestruiken kort te houden, waardoor regelmatige verjonging kan plaats vinden. Periodiek branden tegen het eind van de winter is hiervoor een oplossing en wordt voor zover de weersomstandigheden dit toelaten toegepast.
Men kan het Gooisch Natuurreservaat niet verwijten zich nooit iets aan de Korhoenders gelegen te hebben laten liggen. Een aantal jaren geleden werd rond de akker bij de vroegere schaapskooi op de Aardjesberg (Westerheide) een z.g.n. Korhoenderreservaat gecreëerd. De akker was een bekende baltsplaats, die regelmatig werd gebruikt. Enkele malen heeft men de akker o.a. met boekweit ingezaaid. Voorts zijn er plannen geweest om een kweek te gaan opzetten en met de verkregen vogels de velden te gaan bevolken.
Wanneer in de toekomst het huurcontract betreffende het gebruik van militaire oefenterreinen wordt beëindigd, is hier misschien een mogelijkheid om aas- en broedgebied veilig te stellen. Van meet af aan zullen dan stringente toegangsvoorwaarden dienen te worden gehanteerd.

VOEDSEL

Uit onderzoekingen kwam naar voren dat het voedsel van het Korhoen in hoofdzaak plantaardig is, doch dat dieren in de vorm van insecten eveneens worden genuttigd.

Eygenraam (1965) onderzocht een aantal krop- en maaginhouden en stelde hieruit de volgende voedseltabel samen.

soort voedsel	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
heide	+	.	+	+	+	.	.	–	.	.	.	+
knoppen van		.				.	.		.	.	.	
grove den	–	.	+	+	–	.	.	–	.	.	.	–
lariks	–	.	+	+	+	.	.	–	.	.	.	–
kruipwilg	–	.	+	+	+	.	.	–	.	.	.	–
eik	–	.	–	–	+	.	.	–	.	.	.	–
appel	–	.	–	–	–	.	.	–	.	.	.	+
zaden van		.				.	.		.	.	.	
berk	–	.	–	–	–	.	.	–	.	.	.	+
lupine	+	geen	–	–	–	geen	geen	–	geen	geen	geen	–
muur	+		–	–	–			–				–
rogge	–		+	+	–			–				–
haverkorrels	–		–	+	+			–				–
witte klaver	–		+	+	+			–				+
grassen	–		+	+	+			–				+
berkenblad	–		–	–	–			–				–
duizendblad	–		+	–	–			+				–
muur	–		+	+	–			–				+
paardebloem	–	.	+	–	–	.	.	–	.	.	.	+
driekleurig viooltje	–	.	+	–	–	.	.	–	.	.	.	–
boterbloem	–	.	+	–	–	.	.	–	.	.	.	–
zuring	–	.	+	–	–	.	.	–	.	.	.	–
paardestaart	–	.	+	–	–	.	.	–	.	.	.	–
blauwe bosbes	–	.	–	–	–	.	.	+	.	.	.	–
mieren (enkele)	–	.	–	–	–	.	.	+	.	.	.	–

+ = aanwezigheid vastgesteld;
– = ontbreekt.

Palmar (1968) vermeldt resten van: insecten, waaronder spinnen en het heidekevertje, scheuten van aardappelplanten, wollegras, knolletjes, berkezaad, wilg en besachtige kegels van coniferen. Hij veronderstelt dat de

dennezaden worden gegeten, nadat zij van de kegels zijn gescheiden.
Helminen (1962), die in de maanden september, oktober en november onderzoek deed, constateerde dat het aandeel van dierlijk voedsel zelden groot is, maar toch van belang moet worden geacht voor de opgroeiende kuikens. De belangrijkste groepen, die hij vond, waren bladluizen (samen met mieren), kevers en vliegen.
Rest nog de publicatie van Nef (1959), die een onderzoek heeft ingesteld ter bescherming van de knoppen van grove en zwarte den (Pinus silvestris en Pinus nigra) tegen de "aanvallen" van het Korhoen. Voor zover bekend, is in het Gooi nooit iets over dergelijke schade gepubliceerd.
Toch moet de uitbreiding van de korhoenderstand in de beginjaren wel degelijk iets te maken hebben gehad met de uitbreiding van de grove dennen-aanplant en de toenemende groei van vliegdennen op de heide (Slijper, 1948).
Het is interessant te zien dat het heidehaantje in geen van de in ons land onderzochte krop- en maaginhouden werd aangetroffen. Dit is opvallend, omdat verscheidene auteurs dit kevertje tot het voedsel van het Korhoen rekenen.
De Korhoenders werden in het Gooi zelfs beschermd door de Stichting Gooisch Natuurreservaat, omdat zij de schadelijke heidekever (Rhacognathus punctuatus L.) en haar larven eten (Slijper, 1948). Deze auteur haalt hierbij Poulton (1907) aan, die vaststelde dat de Korhoenders dagelijks grote aantallen heidekevertjes aten en vermeldt ook Ritzema Bos (1897), die het azen op heidekevers voor ons land constateerde.
Het tot zich nemen van plantaardig voedsel is door diverse waarnemers onderkend. Zo foerageerden zij vroeger graag op jonge rogge, de kopjes van dophei, op berkezaad en soms op grasland. De mogelijkheden voor foerageren op landbouwgewassen zijn door de stadsuitbreidingen miniem geworden en er is dan ook in toenemende mate sprake van voedselzoeken op grasland, zoals op de Hilversumse Meent en de sportvelden bij Crailo.
Meermalen werden azende exemplaren waargenomen tussen bivakkerende militairen op de schietterreinen. Vermoedelijk zochten zij tussen het opgeworpen zand van schuttersputjes

en tenten naar zaden en insecten. De exemplaren, die werden gezien bij de Wolfskamer te Huizen, zaten in de toppen van jonge dennen.
Naast andere factoren kan de grootte van het voedselareaal wel eens medebepalend zijn voor het thans aanwezige aantal dieren. Werd toename vastgesteld na de ontginningen en het inplanten van jong naaldhout en het vrijkomende grotere aanbod van cultuurland met akker- en weideonkruiden en landbouwzaden, de afname zette in, nadat de engen waren bebouwd en de voedselgronden hierdoor verder van de heidevelden kwamen te liggen. Hierbij kan nog het tot volle wasdom komen van het naaldhout worden gevoegd.
Een uitbreiding van het voedselaanbod lijkt noodzakelijk, nu een groot deel van de foerageerterreinen, die werden gebruikt in de maanden, waarin de hei weinig heeft te bieden, zijn verdwenen.
Misschien is het mogelijk hier en daar kleine akkertjes te creëren.
Wanneer in de terreinen van het afgesloten Laarder Wasmeergebied nog eens gronden vrij van pacht komen, zou een deel hiervan met boekweit, haver of rogge kunnen worden ingezaaid zonder dat er storende elementen in het landschap komen.
De akkertjes zullen tegelijk vogelverrijkend werken; Korhoenders worden af en toe al in dit reservaat gezien.

JACHT

Tegenwoordig is in Nederland de jacht op het Korhoen niet meer toegestaan. Binnen het Gooisch Natuurreservaat is nimmer op Korhoenders gejaagd. Jachtvergunningen werden uitgereikt met de voorwaarde dat de soort niet bejaagd zou worden. Buiten het reservaat werd er vroeger wel op geschoten, getuige de meldingen uit de Eempolders. Ook de naar de Hilversumse Meent vliegende exemplaren werden beschoten (mond. med. J.L.M.Bos).
Toch is het niet onmogelijk dat in de toekomst incidentele bejaging zal moeten plaats vinden. Dit kan plaats hebben met een speciale vergunning van de Directie Faunabeheer, welke slechts wordt verleend, indien de noodzaak tot afschot kan worden aangetoond. Tijdens de balts mogen in dit geval één of meerdere hanen met de kogel worden geschoten.
Verschillende onderzoekers wijzen er op dat de geslachtsverhouding binnen de populatie van grote invloed is op het bestand. Algemeen wordt aangenomen dat deze optimaal is bij een verhouding 1 : 2, 1 : 1 of 2 : 1. Zodra het aantal hanen groter wordt, zijn de overlevingskansen van de kuikens kleiner. Het aantal hennen stijgt automatisch, wanneer het aantal hanen wordt ingekort.
Hoe de geslachtsverhouding binnen de Gooise populatie ligt dient nader te worden onderzocht.

BALTS

De balts vindt plaats in de vroege ochtenduren. Meerdere malen constateerden wij dat de hanen al in het donker, ruim voor zonsopgang, op de baltsplaats aanwezig waren. Hennen, die zich volgens de litteratuur in de onmiddellijke omgeving moeten bevinden, werden nooit gezien.
Een bekende lek [x]) was die op de akker ter hoogte van de Aardjesberg op de Westerheide. Deze schijnt, na enkele jaren vrijwel niet te zijn gebruikt, weer te worden aanvaard. Stukken met korte, jonge heide of pas gebrande heidepercelen op de Westerheide waren een tijdlang favoriet. Op de Bussumerheide werden af en toe bolderende exemplaren waargenomen.
De voortdurende wisseling van baltsplaatsen moet worden gezien als gevolg van de toenemende menselijke activiteiten op de heidevelden, die een continue storingsbron vormen. Een enkele storing kan geen kwaad, doch aanhoudende verontrusting kan leiden tot het opgeven van de baltsplaats (Glutz von Blötzheim,1973).
Vóór 1948 moet een zeer goede lek hebben bestaan op de Westerheide tussen de oude schaapskooi en de watertoren van Laren.
Andere heideveldjes, zoals die onder Huizen en Naarden, waren nooit in trek, waarschijnlijk door hun geringe oppervlak (Slijper,1948).

---

[x]) lek = balts- of bolderplaats; de benaming komt van het Oud-Noorse woord "leika", wat spelen, springen of dansen betekent.

VERPLAATSINGEN

Van echte trek van Gooise Korhoenders is - voor zover bekend - nooit sprake geweest. Er zijn echter diverse waarnemingen gedaan op plaatsen, die niet samenvallen met de heidevelden. Vaak betreft het hier waarnemingen uit de periode van februari tot april, wanneer voor het Korhoen op de heide weinig voedsel is te vinden en het aangewezen is op cultuurgronden, die soms enkele kilometers van de heide liggen.
In het voorjaar van 1940 zag Wittebrood boven Blaricum een exemplaar in oostelijke richting vliegen. Voorts had een boer hem verteld dat er "eens" 6 stuks in de Eempolder bij de monding van de Eem hadden gezeten.
Een direct gevolg van de oorlogshandelingen was dat gedurende die jaren verspreiding over een groter gebied werd vastgesteld. Zo zag men Korhoenders in de bossen rond de Hoge Vuurse (Zeven Linden) en Lage Vuurse (Smitshuyserbos). Het is niet uitgesloten dat het in het eerste geval vogels betrof, die van de Leusderheipopulatie afkomstig waren. Zij werden eveneens gezien op de bouw- en graslanden langs de Gooyersgracht en in de winter van 1944 rond Naarden en Ankeveen.
De Eempolders staan in de zestiger jaren in een kwade reuk. Daar werden volgens Jaspers (boswachter G.N.R.) in 1960 10 - 15 exemplaren, die op de boerenkool foerageerden, geschoten; in 1961 kwam nog een exemplaar bij de Eemmond tijdens een fazantenjacht om het leven (Voorl.verslag Eemmond).
De laatste jaren werden geregeld 4 - 6 exemplaren op de Hilversumse Meent aangetroffen (Vos).
Solitaire exemplaren werden incidenteel gezien rond het Laarder Wasmeer, op de Hoorneboegse heide, bij het vliegveld Hilversum en aan de kust bij Huizen.
Deze grote spreiding van de laatste tijd is niet zo verwonderlijk. De jonge dennenaanplantingen en de engen met hun rogge, boekweit en andere gewassen - favoriete voedselbronnen - zijn grotendeels verdwenen. Op de enkele nieuwe aanplantingen na is het dennenareaal volgroeid; vrijwel alle engen zijn door de woningbouw opgeslokt. Nu

zijn de meenten aan de beurt. Waar moeten de op de Hilversumse Meent foeragerende vogels nu naar toe?
Waarschijnlijk zullen de Korhoenders in de toekomst in tal van marginale, vroeger nooit bezochte voedselbiotopen worden gesignaleerd.

WAARDERING VAN DE GOOISE POPULATIE

De Avifauna van Nederland (1970) geeft voor het Korhoen op: Vrij schaarse broedvogel van de oostelijke en zuidelijke provincies alsmede van de Utrechtse Heuvelrug en het Gooi. In het Gooi is de vogel vrij zeldzaam te noemen vanwege de lage aantallen; het voorkomen beperkt zich in hoofdzaak tot de Bussumer- en Westerheide.
Met betrekking tot de Nederlandse Korhoenderpopulatie stellen de aantallen Gooise vogels vrij weinig voor. Rond 1970 leefden er in ons land ca 3000 exemplaren, waarvan er in Midden-Nederland 80 - 100 stuks voorkwamen (Alleyn et al. 1971). Het Gooi telde rond die jaren ongeveer 15 - 20 exemplaren, wat overeenkomt met 0.5% van de totale Nederlandse Korhoenderbevolking.
Momenteel schat men het aantal op 20 - 25 exemplaren. Of dit een lichte toename betekent of dat het intensiveren van waarnemingen hiertoe heeft geleid, is niet duidelijk.
Voor West-Nederland is het Gooi, afgezien van de oostelijker gelegen terreinen als de Leusderhei en de Vlasakkers, de enige plaats, waar het Korhoen voorkomt.
De aantallen worden in sterke mate bepaald door de aanwezigheid van geschikte heide- en voedselterreinen en de recreatiedruk.
Samen met de nog aanwezige Wulpen, Veldleeuwerikken en Boompiepers behoren de Korhoenders tot de karakteristieke heidevogels, die het landschap audio-visueel verlevendigen.
Recreatief en educatief kan de vogel van waarde zijn door de belangstelling ervoor in goede banen te leiden. Indien als gevolg van genomen maatregelen de soort weer vaste baltsplaatsen zou gaan gebruiken, verdient het aanbeveling bij één ervan een schuilhut te bouwen, van waaruit men de dieren ongestoord kan gadeslaan.

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

De eerste waarnemingen van het Korhoen in het Gooi dateren uit het begin van deze eeuw.
Hierna volgde een spectaculaire toename met een maximum aantal aanwezige vogels van 120 - 140 exemplaren van 1931 - 1935.
Nadien en vooral tijdens de oorlogsjaren daalde de stand aanmerkelijk om nooit weer het oude peil te bereiken.
Zij concentreren zich op de Wester- en Bussumerheide.
Tijdens de wintermaanden worden de vogels op verschillende plaatsen verspreid over het Gooi foeragerend aangetroffen.
De volgende factoren zijn vermoedelijk verantwoordelijk voor de achteruitgang:

- wegvallen van de voedselgronden;
- ongeschikt raken van de heideterreinen;
- hoge recreatiedruk;
- loslopende en verwilderde katten en honden.

Er zijn tekenen, die er op wijzen dat de stand zich de laatste jaren heeft geconsolideerd.
Desondanks blijft het dringend gewenst de soort meer bescherming te geven dan zij tot op heden krijgt.

AANBEVELINGEN

Het is gewenst binnen korte tijd te komen tot een gericht onderzoek, waarin de diverse in deze bijdrage genoemde facetten onder de loep worden genomen. Deze studie zou kunnen worden verricht door vakmensen, aankomende biologen of amateur-ornithologen.
Het verdient aanbeveling voor de aanvang van een zodanig onderzoek een voorbespreking te houden, waarin de onderzoeker(s) samen met beheersinstanties en de Vogelwerkgroep het Gooi e.o. aan de hand van deze bijdrage komen tot het formuleren van de onderzoekspunten van dit project. Eigen wensen kunnen tijdens deze discussie worden ingebracht en toegelicht.
Een punt van bespreking kan o.m. zijn waarom de Korhoenders niet op de andere grote heidevelden als de Blaricumer-, de Tafelberg-, de Zuider- en de Hoorneboegseheide worden aangetroffen.

LITTERATUUR

ALBARDA H.,1897: Aves Neerlandicae.

ALLEIJN F. et al.,1971: Avifauna van Midden-Nederland.

BEAUFORT L.F. de, 1912: Over de verspreiding van het Korhoen (Lyrurus tetrix L.) in Nederland; Ardea I, p. 50 - 54.

EYGENRAAM J.A., 1949: Rapport over het korhoenderonderzoek 1948/49.

EYGENRAAM J.A., 1950: Iets over het onderzoek naar de aantalsfluctuaties bij het Korhoen; T.N.O.Nieuws 5, nr. 50, juni 1950;

EYGENRAAM J.A., 1965: Ecologie van het Korhoen (Lyrurus tetrix L.); Itbon Med. no. 66 - 1965.

EYKMAN C. c.s., 1947: De Nederlandse Vogels; afl. 9.

ERZ W., 1968: Zur Situation des Birkhuhns (Lyrurus tetrix L.) in Nordrhein-Westfalen; Beitrag zur angewandten Vogelkunde; Band 5, 1968, p. 167 - 182.

GELD J.v.d., 1971: Cultuur anti korhoenders; Korhaan 1971, 5 - 2.

GLUTZ VON BLÖTZHEIM U. BAUER K. UND, 1973; Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Frankfurt a.M.

HAVERSCHMIDT F., 1942: Faunistisch overzicht van de Nederlandse broedvogels.

HELMINEN M. AND JUHA VIRAMO, 1962: Animal food of capercaillie (Tetrao urogallus) and black grouse (Lyrurus tetrix) in autumn; Ornis Fennica, 1962, 39 - 1.

HOOG GERT DE, 1966: De Korhoenders van het Gooi; Trientalis, 18 - 4, blz. 5 - 7;

JONKERS D.A., 1971: Reactie op notities; Korhaan 1971, 5 - 2,

KRAAK W.K. c.s.: Vogelwaarnemingen in het Gooi; gestencild maandbericht.

LONKHUIZEN J.P. van, 1906: Schade veroorzaakt door het Korhoen;Ned. Heidemij. 18.

MÖRZER BRUYNS en J.F.GENDEBIEN, 1970: Recreatiegevoeligheid van vogels; De Levende Natuur 1970, 19, blz. 85 - 89.

NEF L., 1959: Bescherming der dennenknoppen tegen de aanvallen van het korhoen; De Giervalk jrg. 49,

afl. 1, blz. 53 - 58.

NIETHAMMER C., 1942: Handbuch der Deutschen Vogelkunde II.

OORDT G.J. van en JAN VERWEY. 1925: Voorkomen en trek der in Nederland en in het wild waargenomen vogelsoorten.

OORDT E.D. van, 1926: Ornithologia Neerlandica II.

PALMAR C.E., 1968: Blackgame, Forestry Commission, Forest Record 66.

POPP D. en F. MULLER, 1966: Bedrohlicher Rückgang unserer Rauhfuszhühnerbestande; Bonner Zoölogische Beiträge, Heft 3 - 4, 1966, blz. 228 - 241.

POULTON E.B., 1907: Insects and other foods of Blackgrouse (Tetrao tetrix L.); Tr.Ent.Soc.Proc. 88.

RITZEMA BOS J., 1897: De schadelijkheid van het Korhoen; Tijdschrift voor Plantenziekten, 9.

SCHEYGROND Dr. A.S., 1969: De Korhoenders in Nederland; Natura 66 - 9, blz. 114 - 119.

SCHLEGEL H., 1878: De vogels van Nederland.

SLIJPER H.J., 1948: Het Korhoen (Lyrurus tetrix L.) in het Gooi; Limosa 21 - 1, blz. 14 - 20.

THIJSSE JAC.P., 1942: Het Vogeljaar.

UYTHOVEN P., 1971: Korhoenderstand 1971; De Nederlandse Jager 76 - 23, blz. 118 - 119.

VRANKRIJKER Dr. A.J.C. de, 1957: Het Gooisch Natuurreservaat, blz. 106 - 107.

VOGELWACHT EEMMOND, 1962: Voorlopig verslag Eemmond.

VOGELWERKGROEP HET GOOI e.o., 1973: Inventarisaties 1972.

WITHERBY H.F. c.s., 1941: The Handbook of British Birds V.

ARCHIEVEN van
de Vogelwerkgroep het Gooi e.o.
K.J.N., C.J.N. en N.J.N.

Bijlage 1

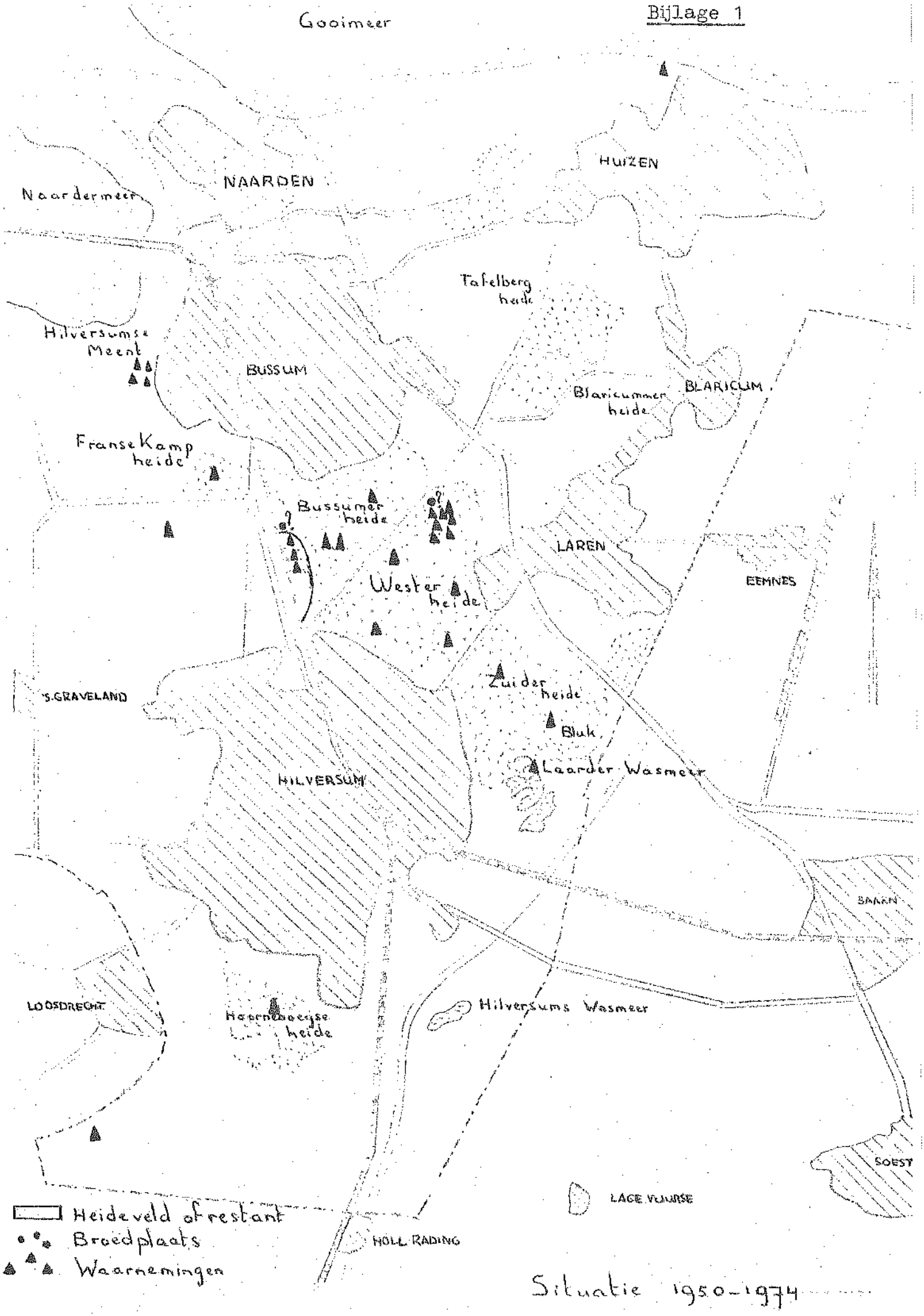

Situatie 1950-1974

Bijlage 2

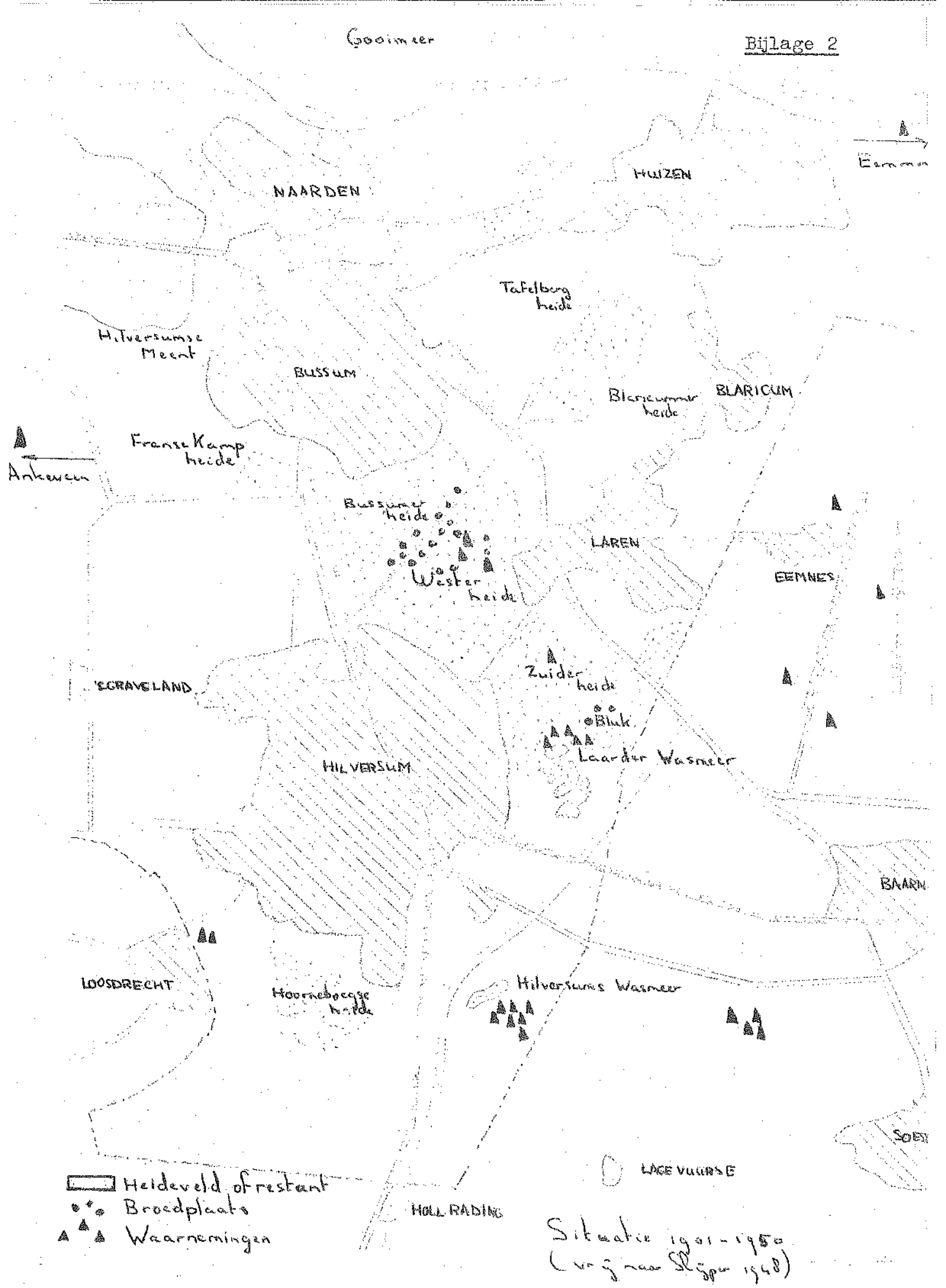
Gooimeer
Eemmer
HUIZEN
NAARDEN
Tafelberg heide
Hilversumse Meent
BUSSUM
Blaricummer heide
BLARICUM
Franse Kamp heide
Ankeveen
Bussumer heide
LAREN
Wester heide
EEMNES
Zuider heide
's GRAVELAND
Blink
Laarder Wasmeer
HILVERSUM
BAARN
LOOSDRECHT
Hoornsbeekse heide
Hilversums Wasmeer
SOEST
LAGE VUURSE
HOLL RADING
Heideveld of restant
Broedplaats
Waarnemingen
Situatie 1901-1950
(vrij naar Slijper 1948)

Bijlage 3

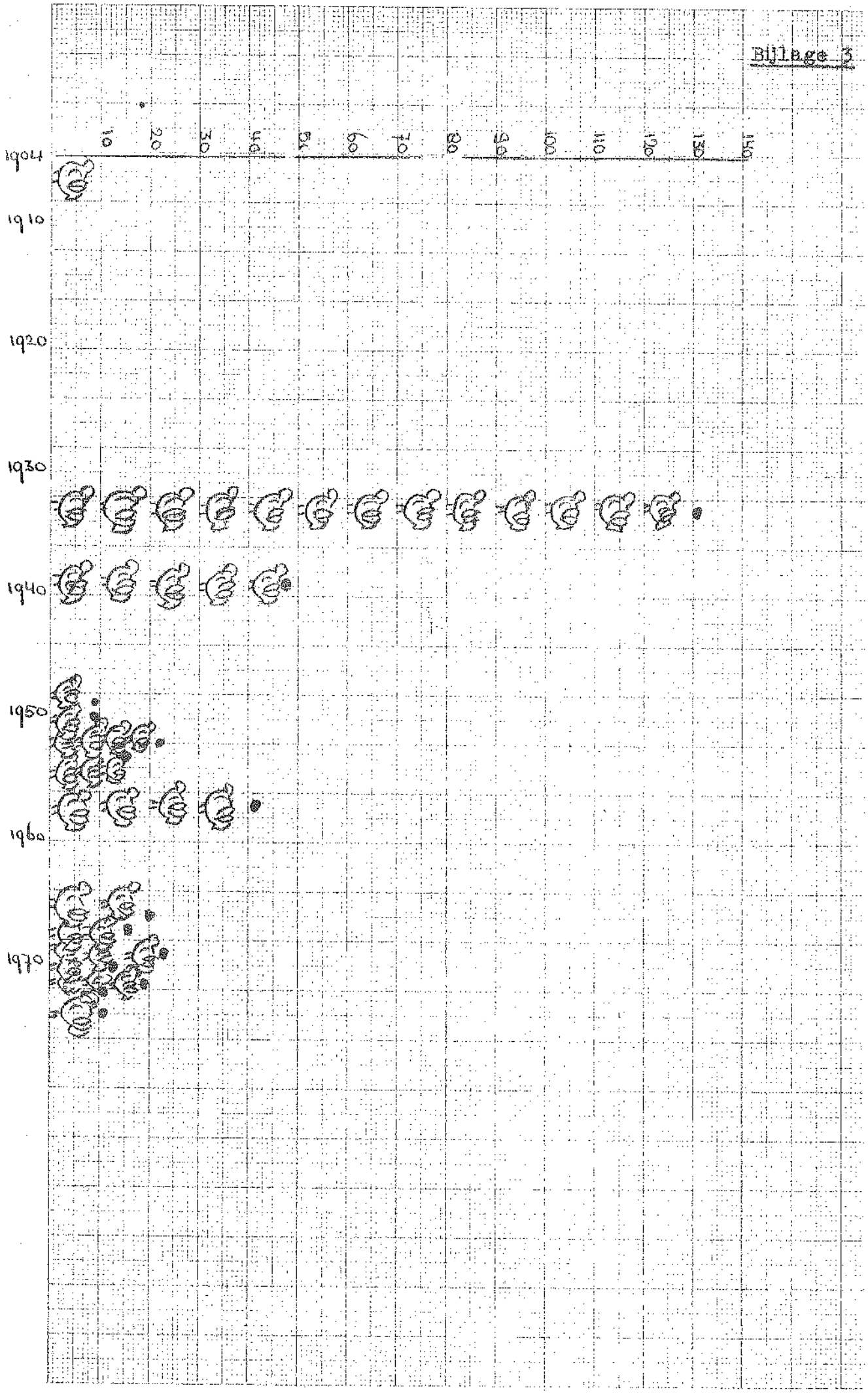
1904
1910
1920
1930
1940
1950
1960
1970
10
20
30
40
50
60
70
80
90
100
110
120
130
140